

מזלה של עיר הבחירה בשולי המאבק על ירושלים בשנת תש"ח

נתנאל לורד

נפש ליעקב הרצוג ז"ל

אין מול לעיר הבחירה (דוד בן גוריון, 24.6.1948)¹
Jerusalem is doomed (פקיד בריטי בכיר, בשיחה עם יעקב הרצוג, 22.3.1948);
Jerusalem might almost seem to be a place under a peculiar curse
(Milman, *History of the Jews*)²

א

בספרו, בטחון ישראל—אתמול, היום, מחר,³ מתאר ישראל בָּר את התוכנית הגדולה 'האמיתית' של בן גוריון, במהלך מלחמת העצמאות, כדלהלן:

'התוכנית הגדולה' האמיתית של בן גוריון היתה מבוססת על ההנחה הבאה: עמדת הקיסרות הבריטית במזרח התיכון אולי תתרופף, אך בדרך כלל לא תיפגע. אם יוכח ללונדון שאין היא יכולה לחסל את הציונות, בין בכוחה היא ובין באמצעות גרורותיה, ישלימו הפרגמטיסטים בריטניה עם הרעיון, שעובדת קיומה של מדינה יהודית אינה ניתנת לשינוי, וישתדלו לנצל עובדה זו לחועלתם. מנהיג המלחמה של ישראל היה מוכן להציע להם טובות הנאה ולהשתלב לא בתוך 'העולם השמי', אלא במזרח התיכון, שיהיה גם להבא נתון לשלטונה של בריטניה, אך על פי תנאים משלו. תנאים אלו היו צריכים לכלול תיקון יסודי של גבולות תוכנית החלוקה המקורית ובראש וראשונה—אחיזה איתנה בירושלים העברית ובמבואותיה. תמורת זאת היתה המדינה העברית מוכנה להגיע להסדר עם הסוכן הבריטי הראשי בקרב הערבים, המלך עבדאללה. התשלום שיקבל הוא, היה—חלק מן השטח שהוקצה על ידי או"ם לערבים. עיסקה כזאת בהכרח תשפיע לטובה על הסימון הסופי של גבולות המדינה היהודית. אף שכוחו הצבאי של עבדאללה היה הכוח המאומן והממושפע ביותר באיזור, לא היה באפשרותו, מחמת גדלו המוגבל, להציג ברצינות תביעות לגבי איזור החוף, הגליל והנגב. חוץ מן הנכונות להסכים להרחבת אחיזתו ולגידול מעמדו של משרתה הנאמן של בריטניה, לא היה מנהיג המלחמה של ישראל מתנגד לחיזוק מעמדה של האימפריה גם מבחינות אחרות.

את העובדה, שהכרזותיו הפומביות של בן גוריון, במשך כל אותה עת, נגדו במפורש תוכנית זו, מתרץ בָּר בפשטות:

1 בהילחם ישראל, תל-אביב תשי"א, עמ' 181.
2 מצוטט בספרו של גלאב פחה, John B. Glubb, *A Soldier with the Arabs*, London 1957, p. 103.
3 תל-אביב תשכ"ו, עמ' 125.

נשאלת, כמובן, השאלה: מדוע הכריז בן גוריון מראשית המלחמה ועד סופה על מטרות שהיו היפוכן הגמור של אלו שהשתדל להשיג? תשובה חלקית על כך ניתן למצוא באישיותו המסובכת ובמורשה האידיאולוגית [. . .]. מכל מקום, תולדות פעולתו המדינית של בן גוריון עד 1945; ומצד שני—תולדותיו כמנהיג שאין עליו עוררין של ישראל בחמש עשרה השנים שלאחר מכן, מחזקות את ההנחה, כי 'התוכנית הגדולה'—התפייסות עם בריטניה באמצעות הסכם עם עבדאללה—היוותה מלכתחילה את מטרתו האמיתית ולא הכרזותיו בדבר אי-הזדהות, סולידאריות עם המהפכה הערבית נגד האימפריאליזם ו'שלוש בחבל השמי'. אחת מתכונות האופי הכולטות של בן גוריון היתה תמיד הסינתיזה של נאמנות עקשנית לעקרונות מסויימים עם גמישות מספקת ואמפיריות ריאליסטית. על כן לא היה באפשרותו להתעלם מכמה עובדות בעלות חשיבות: בפרק הזמן שמנובמבר 1947 ועד יולי 1948 באה התמיכה למדינה היהודית הצעירה ברובה מן הגוש המזרחי; האיבה הבריטית היתה עדיין במלוא תוקפה ותמיכת ארצות הברית בשום פנים לא היתה תד-משמעותי ובלתי מסוייגת. יתר על כן, הלך-הרוח ששרר ביישוב ובקרב העולים החדשים היה בדרך כלל שמאלני. ולבסוף—מפלגה, שחשבה עצמה סוציאליסטית-מהפכנית החזיקה ברוב עמדות-המפתח בכוחות המזויינים.

סימוכין לחיזה שלו מוצא בן גוריון, בעובדה שאסטרטגיה של הכרעה הופעלה בתש"ח דווקא כלפי מצרים, 'שלא בלבד שהיתה כבר אז הארץ החשובה ביותר, אלא, יחסית, גם האנטי-אימפריאליסטית ביותר' (עמ' 124). ונגד שאר ארצות ערב, בה בשעה שלגבי 'היריבה השותף עבדאללה' נקט בן גוריון באסטרטגיה מוגבלת. אסטרטגיה מוגבלת זו היא המהווה את היסוד העיקרי בטיעונו של בן גוריון בניסונו 'להוכיח' את אמיתות החיזה שלו. במאמר זה נדון בה רק במידה שהיא נוגעת לירושלים, העיר והדרך אליה. בבואו לנתח את הקרב על ירושלים קובע בן גוריון:

השחקנים הראשיים בדראמה של 49–1947, מנהיג תנועת הפועלים הציונית והשריף הבדואי, תפשו שניהם את החשיבות המכרעת של העיר העתיקה בירושלים, עיר-הקודש, בשביל 'התוכניות הגדולות' שלהם. מצד אחד לא היתה יכולה שום מדינה יהודית להיחשב בת-קיום, מבחינה גיאוגרפית ומוסרית, ללא ירושלים כעיר בירתה. מן הצד האחר היה עבדאללה משוכנע כי תנאי מוקדם נוסף למימוש חלומו ההאשמי הוא רכישת היוקרה של שומר המקומות הקדושים בירושלים, יוקרה הנופלת רק במעט מזו של מתחרהו הסעודי השנוא שומר הפעבה. כתוצאה מכך היה קיים מראשית המאבק בארץ-ישראל אינטרס עליון משותף לשני השותפים היריבים: התנגדות כללית להצעת הבינאום של האו"ם. שניהם היו די פקחים להבין את הפרדוקס, שגזחון צבאי שלם בקרב על ירושלים יכול להביא רק לתבוסה מדינית שלמה. בן-גוריון היטיב להכיר את הכוחות המכריעים בעולם הנוצרי, אשר היו מתנגדים בכל תוקף לריבונות יהודית על הקבר הקדוש, מיסגד אל-אקצה וכיפת-הסלע, כפי שעבדאללה היטיב להבין שלא יוכל להשמיד או לכלול בממלכתו את מאת אלף יהודי ירושלים. על כן התנגד בשלב מאוחר יותר לתוכנית ברנאדוט,

שלכאורה הקצתה לו את כל העיר, בחושדו בצדק שתוכנית זו היא מלכדת בריטיח המכוונת נגדו לא פחות מאשר נגד הישראלים.

'התוכנית הגדולה' של בן-גוריון וכמוה 'התוכנית הגדולה' של עבדאללה לא הביאו בחשבון את האפשרות היחידה (בזמן ההוא, כיום ובעתיד) לשמור את ירושלים פרוזה ובלתי מחולקת—כבירה משותפת של פדראציה ארץ-ישראלית עברית-ערבית במסגרת פדראציה מזרח-תיכונית. על כן, היתה האלטרנטיבה המוסכמת היחידה לבינאום ירושלים—חלוקה. במסגרת חלוקה כזאת היו המטרות ההגיוניות לגבי היהודים: העיר החדשה שמחוץ לחומות ופרוודור איתן המחבר אותה עם השפלה; ואילו מטרות הירדנים היו: העיר העתיקה שבתוך החומות ושליטה גמורה על דרכי הקשר אליה: כביש יריחו במזרח, כביש רמאללה בצפון וכביש בית-לחם-חברון בדרום. לוא הוכחו ההנחות המוקדמות בדבר הסדר כללי בדרכי-שולם כריאליסטיות, אפשר היה להשיג מטרות אלה באמצעות משא ומתן. אך כיוון שהשתלשלות המאורעות, [...] כפתה על בן-גוריון ועל עבדאללה מאבק מזויין בניגוד לרצונם, הפכו ירושלים וכל החזית הקשורה עמה לאבן-בוחן עדינה ומסוכנת ביותר לאסטרטגיה המצומצמת—ואתרי-כץ המשלימה—של היריבים.

ואכן, לכאורה יש להם לטיעונים אלה על מה לסמוך. אמת, שנתקיימו מגעים עם עבדאללה ערב מלחמת העצמאות, ואף במהלכה. ידועה היטב פגישתה של גולדה מאיר עם האמיר, ב-12.5.48, שבה ניסתה לשדלו להימנע מפתיחה במלחמה, והציעה לו הסכמה להקמת מדינה יהודית תמורת השלמה עם סיפוחם לעבר-הירדן של חלקי ארץ-ישראל האמורים להיכלל, על-פי תוכנית החלוקה, במדינה הערבית—הצעה שעבדאללה סירב לקבלה, באומרו ששוב אין הוא בודד, שהוא אחד מן החבורה. ויתור מוחלט על הקמת מדינה יהודית היה לדידו תנאי בל יעבור להינזרות ממלחמה. במהלך המלחמה לא נתקיימו פגישות דומות עם מנהיגי ערב אחרים. גם מינויו של דוד שאלתיאל ז"ל כמפקד ירושלים, מינוי שנעשה לאו דווקא בשל נסיונו וכישוריו של המנות כמפקד קרבי, אלא בזכות הישגיו בפעולות מחתרתיות של רכש ושל מודיעין, מינוי שפר מבליטו, יש בו לכאורה כדי ללמד על כוונה לפתור את בעיית ירושלים שלא בדרכים צבאיות. שנים רבות לאחר מכן אמר בן גוריון בשיחה עם כותב שורות אלה, שבכאור למנות מפקד לירושלים, העדיף את בן מפלגתו על-פני חבר במפלגה אחרת—ללמדך שכאן היה חשוב בעיניו מינויו של איש אשר הזדהותו עם קווי מדיניותו אינה נתונה לערעור.

ואכן, בשלבים המוקדמים של המלחמה היתה האסטרטגיה של ההגנה בירושלים דפנסיבית בעיקרה—לשמור על הקיים, לפתוח דרכים לשכונות מנותקות, לפתוח ציר הספקה לעיר המנותקת ולהגן עליו. גם בשעה שנצטוו כוחות עציוני והפלמ"ח לפרוץ אל הרובע היהודי הנצור בעיר העתיקה, במחצית מאי 1948 לא היתה משימתם לכבוש את העיר העתיקה כולה, ואפילו שאלת ההחזקה ברובע היהודי לאורך ימים נותרה פתוחה. פיניויו של הרובע נשקל בכובד ראש. ובשליבה האחרונים של המלחמה—בשלב המיבצעים היוזמים הנרחבים בדרום ובצפון—היתה המלחמה בירושלים סטאטית. בשעה שבחזית הדרום פותחה, באוקטובר 1948, תנופת ההתקפה במיבצע יואב, הותר למרחב ירושלים לפתוח בהתקפה מוגבלת בלבד, על רכס בית ג'אלה, ואף התקפה זו הוגבלה ללילה אחד, הלילה שבין ה-18 ל-19 באוקטובר, בשעה שההכרעה בדרום הונחה על כף

המאזניים, וחשוב היה לרתק כוחות מצריים, שהיו חונים בדרומה של ירושלים, למנוע העברתם לגיזרת בית ג'וברין שבה נערך באותה שעה נסיון הפריצה אל הנגב הנצור. בנובמבר 1948 הופסקו הקרבות בירושלים כליל, עקב הסכם שביתת הנשק, שנחתם בין משה דיין ובין עבדאללה תל. בעת מיבצע חורב בדרום שקטה ירושלים.

אסטראטגיה מוגבלת הינחתה גם את פעולתו של 'השותף-היריב', עבדאללה, כמתואר בידי גלאב פחה:⁵

לכתחילה, כאשר הלגיון הערבי תיכנן להיכנס לארץ-ישראל עם סיום המנדאט, לא ציפה לשום מלחמה עם היהודים. הוצע רק לכבוש את החלק המרכזי והגדול ביותר, שהוקצה לערבים על-פי תוכנית החלוקה של 1947. קרוב ביותר לוודאי שהיהודים ידעו על הצעה זו ונדמה כי לא התנגדו לה. אף על פי שהיו מן-הסתם מעוניינים להבטיח את ירושלים לעצמם. אולם שני גורמים שינו לאחר מכן את התוכניות הללו. ראשית, הקרבות בירושלים בימי המנדאט, בזאז של צבא השחרור (חיל השכירים הסדיר-למחצה של הליגה הערבית בפיקודו של קאוקג'י—י.ב.) ונסיגות הערבים לנתק את הכביש לירושלים; ולאחר מכן, פרוץ הקרבות בין היהודים והערבים על כל השטח, שעה שהצבא הבריטי היה עדיין בארץ והממשלה המנדטורית עדיין בשלטון. הגורם השני היתה התעקשות מצרים והארצות הערביות האחרות ברצונן לפלוש... למראית-עין היו הממשלות הערביות אחריות במידה רבה לחורבנם של ערביי ארץ-ישראל. בעוררן את תקוותיהם, הן הפכו אותם למתנגדים לכל פשרה. אילו נהגו הממשלות להיפך, אילו היו מרסנות את הפלשתניאים ומשתמשות בהשפעתן הניכרת באו"ם לתיקון תוכנית החלוקה, היתה התוצאה בשביל ערביי ארץ-ישראל הרבה יותר טובה.

מצד שני כבר חדרו כוחות יהודים עמוק בשטח הערבי שממערב לירושלים. מפקד הכוחות היהודים בירושלים הציע פינוי המושבות היהודיות שבשטח הערבי, אך הסוכנות היהודית דחתה את ההצעה וציוותה עליו להגן עליהן בכל מחיר. יתר על כן, קיים ספק אם היהודים היו מסתפקים בירושלים מבונאמת. לבסוף, אילו גם החליטה ממשלת ישראל להשלים עם תוכנית או"ם, אין ספק שהאירגון (אצ"ל) ושטרן (לח"י) היו גורמים צרות. אילו התקדמו הכוחות הישראליים ב-15 במאי, והלגיון הערבי לא היה נכנס לארץ-ישראל, היו היהודים כובשים תוך זמן קצר את ארץ-ישראל עד הירדן...

חודש לפני תום המנדאט הצליח הנציב העליון הבריטי, לאחר קרבות קשים בין היהודים והערבים ברחובות ירושלים, להשיג הסדר של הפוגה, שנשמרה בדרך כלל בקפדנות על ידי שני הצדדים. ביום שלפני צאת החייל הבריטי האחרון, ב-14 במאי, הכריזו על עצמם הקונסולים הכלליים של ארה"ב, צרפת ובלגיה כעל ועדת הפוגה, שמטרתה הארכת ההפוגה בעיר הקודש לאחר תום המנדאט.

ממשלת עבר-הירדן עשתה כל מאמץ למנוע קרבות בעיר, גם כדי להציל את המקומות הקדושים מהרס וגם מטעמים צבאיים. השטח שעליו קיווה הלגיון הערבי להגן אחרי ה-15

5 תרגום הדברים לעברית מובא אצל פֶר, שם, עמ' 151–153. ההדגשות במקור.

במאי, היה שווה בקירוב לשטחן הכולל של קנט, סארי וסאסקס שבאנגליה. ארבעה גוהים היו בוודאי אובדים בנסותם להחזיק בקר־חזית באורך של 250 ק"מ נגד הצבא הישראלי, אשר בלי ספק היה עולה עליהם בהרבה מבחינה מיספרית. היה לא־רצוי ביותר שהלגיון הערבי ייאלץ להילחם בעת ובעונה אחת בירושלים... אפילו היו אלפיים חיילים, שהם כמחצית הלגיון, מוכנסים לעיר, היו היהודים עולים עליהם בהרבה מבחינה מיספרית. עם כוח־האדם המועט שלנו, ללא עתודות, לא יכולנו להרשות לעצמנו התנגשות חזיתית קשה... שלושת האזורים של ארץ־ישראל שהלגיון הערבי הופקד עליהם, היו מחוזות השומרון, יהודה וחברון. הם השתרעו מן הצפון לדרום, לאורך הרי ארץ־ישראל. היהודים ישבו בשפלת החוף השטוחה, בין ההרים והים... לעתים קרובות קרה בהיסטוריה הקדומה, כי אנשים שהחזיקו בהרים עמדו בהצלחה בפני פלישה מן העמקים... אילו היינו במצבו של צלאח אל־דין, היינו יכולים לעצור בעד הכוחות הישראליים לרגלי ההרים. אך במקרה שלנו כבר היו 100,000 יהודים על רכס ההרים. על־כן היה לעיר־הקודש לא רק ערך דתי ומוסרי עצום. היא היתה המפתח למצב הצבאי... אילו כבשו היהודים את ירושלים כולה, היה ביכולתם להתקדם במורד הכביש הראשי ליריחו וכל המצב בארץ־ישראל היה משתנה. אילו יכלו היהודים ללכוד את גשר אלנבי, היה הלגיון הערבי בארץ־ישראל מנותק מבסיסו והיתה מתרגשת עליו שואה צבאית. על כן היה עלינו לשאוף להסדר של הפוגה בעיר או להתרכז בהגנתה. במקרה זה היינו עלולים לאבד אזורים חקלאיים מרוחקים יותר...

לכאורה, הכל ברור. אסטרטגיה מוגבלת מזה, ואסטרטגיה מוגבלת מזה, והן משלימות זו את זו, לטובת הפטרונות המשותפת לשתיהן—האימפריה הבריטית, אשר שניהם, הסוציאלי־דמוקרטי הציוני הפראגמטי והשליט הבודאי הערום והתככן, רצו ביקרה. אם כן—מדוע נערכו בכל זאת קרבות עקובים מדם—היקרים ביותר במלחמת העצמאות—דווקא בחזית ירושלים ובדרך אליה? כאן באה הדיאלקטיקה לעזרתו של בָּר:

התפתחות האסטרטגיה של עבדאללה לגבי בעלי־בריתו היתה כמובן קשורה קשר הדוק בהתפתחות האסטרטגיה שלו כלפי יריבו־בעלי־בריתו, או—ליתר דיוק—במאמצים ההדדיים שלו ושל בן־גוריון לתאם את 'תוכניתם הגדולה', כל אחד לפי דרכו. במאמצים אלה ניכרים ארבעה שלבים ברורים. ראשון שבהם—המגעים הראשונים שנרקמו בחודשים אפריל ומאי 1948, אשר כמעט הביאו להבנה מוקדמת ומלאה בין שני הצדדים. אך כפי שהוסבר קודם, הביאה הדיאלקטיקה של המצב לתוצאה הפוכה בדיוק. הסכנה המאיימת לא רק מחמת הסכסוך בין תל־אביב ורבת־עמון, אלא בעיקר בשל התפשטות האשמות אפשרית כתוצאה ממנו, דחפה את הארצות הערביות הנרתעות להרפתקת הפלישה. דבר זה יצר קונסטלציה פרדוקסאלית אחרת: מצביאי המלחמה העבריים והעבר־ירדני הטילו את כוחותיהם לתוך קרבות דמים כדי להשיג בסופו של דבר מטרות, אשר יכלו להשיגן—ואמנם התכוונו להשיגן—ליד שולחן־הדיונים. היה זה שלב של מתיחות ואי־אמון חמור בין מצביאי־מלחמה אלה, כשאחד חושד בשני בנסיון לנקוט אסטרטגיה של הכרעה, במקום אסטרטגיה של ריסון מכון. שלב

חדש, השלישי, נפתח עם חידוש פעולות-האיבה וכונה מבצע 'עשרת הימים'. בפרק זמן זה סיפקו שני הצדדים הוכחות משכנעות, שהחשדות ההדדיים היו בלתי מבוססים, והפכו את אסטרטגיית הריסון ההדדי שלהם יותר ויותר לאסטרטגיה משלימה. מצב זה נמשך עד סוף 1948. מדצמבר אותה שנה עד סוף המלחמה חזרו היחסים בין תל-אביב ורבת-עמון למצב של השלב הראשון ואף התקדמו אל מעבר ממנו: לקראת ראשיתה של ברית אמיתית. הנצחון הישראלי על המצרים במיבצע 'יואב'—ששיחרר במקרה את עבדאללה מנוכחותם הבלתי-נוחה של אלה בדרום-ירושלים, בית-לחם וחברון—היה תוצאה בלתי-ישירה נוספת מן הדיאלקטיקה הפרדופסאלית של אותה מלחמה. על כל פנים, לפי טענותיו של עבדאללה אל-תל, שעד עתה לא הופרכו, אמר המלך עוד בינואר לקציניו, שהיהחיים הבטיחו לו לכבוש את עזה על מנת להופכה לנמל חופשי ירדני. בחדש מארס הוא השתתף יחד עם השגריר הישראלי הראשי וידידו האישי, אליהו ששון, בקנוניה מקיפה שנועדה לאלץ את תאי האופוזיציה הסרבנית שבתוך חבר הקצונה העיראקית להסכים לנסיגת צבאם מאדמת ארץ-ישראל. נראה היה, שתהליך השינוי מיריבות לשותפות הוא במלאו תנופתו.

והפטרונית עצמה, האם היתה שותפה לאותה קנוניה, לתוכנית הגדולה, שאליבא דִּבְרַךְ כל כולה לא באה לעולם אלא לשרת את האינטרסים שלה?

בְּרִי קובע, שהבריטים הסיתו את הערבים להילחם בציונות, משום שראו בה גורם המסכן את המערך הקיסרי שלהם במזרח התיכון (עמ' 137). אך היא הנותנת, שהמנהיג הציוני נלחם בערבים דווקא כדי להיכלל במערך קיסרי זה. כוונת בן גוריון במלחמת העצמאות היתה אפוא להוכיח למשרד החוץ הבריטי שהמדיניות של בוויץ מוטעית. עבר כמה זמן — מציין בְּרִי — עד שעמד משרד החוץ הבריטי על הטעות שבמדיניותו של בוויץ. אך אין זה גורע, לדידו, מן התיזה שלפיה ראה את עצמו בן גוריון כבן ברית של האימפריה הבריטית, ולו גם בן ברית לא רצוי ולא קרוא, ובתור שכזה פעל לא רק בניגוד לעקרונות שעליהם הכריזו כמקודשים, אלא אף בניגוד לאינטרסים האמיתיים של היישוב, ושל המדינה שהוקמה על-ידו.

אין הטיעון בדבר קנוניה בין בן גוריון ובין עבדאללה המצאתו המקורית של בְּרִי—הוא לקוח מתוך זכרונותיו של עבדאללה תל הירדני, המתאר לא קנוניה בלבד, אלא 'בגידה גדולה' של מלכו. לכאורה, סתירה כאן: אם בגד עבדאללה בעמו, בעשותו ויתורים למען הציונים שלא היו מחויבי המציאות, הרי שבן גוריון השיג הישגים עבור מדינת ישראל, מבלי לשלם עבורם. והיכן כאן קנוניה או בגידה? בדברים שצוטטו לעיל, מצליח בְּרִי להתגבר גם על קושי זה. שניהם—המלך הבדואי

ב

לא היינו מתעכבים בפירוט כה רב על התיזות של עבדאללה תל ושל ישראל בְּרִי, אלמלא העובדה, שרבות מן השאלות המוצגות, אכן ראויות הן להישאל, וחלק מן הטיעונים המושמעים יש בהם—ממש ככדמונולוגיות אחרות—גרעין של אמת.

אכן, מלמדות קורות מלחמת העצמאות שבתזית הירדנית, ובעיקר בירושלים, היו האסטרטגיות של שני היריבים מוגבלות. לא ניתנה פקודה לכבוש את העיר כולה. לא נעשה מאמץ רציני להשתלט

והסוציאלי-דמוקרטי הציוני בגדו באינטרסים האמיתיים של עמיהם, לא האחד לטובת השני, כי אם השניים לטובת גורם שלישי—הלא היא בריטניה הגדולה. על גב ההר, על קו פרשת המים, מצפונה של העיר ומדרומה. ואף-על-פי שבן גוריון אמר בהזדמנות אחת, אחרי פיצוץ קו צינור המים בלטרון, שהחלטת הממשלה שלא לצאת לפעולה יזומה גדולה היא בכייה לדורות, לא מתקבל הרושם שהשתמש בכל כובד משקלו כדי להשיג החלטה כזאת. החלטות אחרות הנוגעות לפעולות יזומות של צה"ל, מקיפות ומכריעות לא פחות, לא הביא בן גוריון לשולחן הממשלה, להכרעה.

ומאידך גיסא—הלגיון אכן לא מיהר להיכנס לירושלים העיר; וכאשר עשה זאת—הסתפק בעיקר ביצירת קו הגנה רצוף בתוכה. נעשה רק ניסיון אחד, ב-24 במאי 1948, ליד נוטר דאם—לפרוץ אל לב העיר היהודית; ומשנכשל ניסיון זה, לא חזר עליו הלגיון.

האם כל אלה אינם מעידים על קנוניה, על מחשבה לשרת את האינטרס הבריטי, מצד בן גוריון—על-ידי הגדלת כוחו והשפעתו של עבדאללה. בן בריתם העיקרי של הבריטים באזור, ומצד עבדאללה—על-ידי הימנעות מהחלשת הצד היהודי, המדינה היהודית, המביאה לו, ובעקיפין—לבריטים פטרוניו, תועלת בהווה, על-ידי הבסת בני בריתו הערבים של עבדאללה, והאמורה להיות שותפת מועילה בפדרצית הסהר הפורה? שאלה זו שבה וצצה ביתר תוקף בפרט אחרי איתודה של העיר מחדש, בעקבות מלחמת ששת הימים. מדוע לא הושלמה המלאכה עוד כתש"ח והאם נעשה לפחות ניסיון להשלימה?

כמה וכמה קווי-אופי ציינו את ירושלים בשנת תש"ח, חלקם היו משותפים לה ולחבלי ארץ אחרים וחלקם נתייחדו לה לבדה:

— כמו צפת, טבריה וחיפה היתה גם ירושלים עיר מעורבת. האוכלוסייה היתה ברובה יהודית, אך העיר נמצאה בלבו של איזור ההר, אשר מסיבות שונות⁷ לא היתה בו התיישבות יהודית נרחבת, ורוב אוכלוסייתו היה ערבי. היישובים באיזור ירושלים היו מעטים: בית הערבה ומפעל האשלג—ממזרח; גוש עציון—מדרום; קרית ענבים ומעלה החמישה—במערב; נווה יעקב ועטרות—צפונה. ובתוך העיר עצמה היו שכונות יהודיות וערביות בערבוביה, והיו בה שכונות שדרו בהן יהודים וערבים אלה בצד אלה, ולעתים אף באותם בתים עצמם. במקומות עבודה לא מועטים, ובמיוחד במוסדות הממשלה, עבדו יהודים וערבים.

— היישוב היהודי בירושלים היה שונה בהרכבו מזה של האוכלוסייה היהודית בארץ בכללה. בירושלים היה שיעור גדול של בני היישוב הישן, אשר בחלקם הגדול לא הזדהו עם ערכיה, תוכניותיה ומוסדותיה של התנועה הציונית.

— ירושלים היתה בירת ארץ-ישראל המנדטורית, והנוכחות הבריטית היתה ניכרת בה ביותר. כאן ישבו הנציב העליון וממשלתו, מיפקדת הצבא, והנוכחות הצבאית הבריטית היתה מכרעת בה יותר מבכל מקום אחר בארץ.

— יהודי ירושלים היו תלויים—מבחינת האספקה—בציר תחבורה אחד ויחיד—הכביש העולה מן השפלה, דרך שער הגיא. כביש זה עובר ברוב חלקיו דרך אזורים ערביים. אף-על-פי שהיו בעיר

7 ראה מאמרי, 'הבסיס המוצק: קרקע', מערכות (יולי 1952).

בורות מים רבים, ביחוד בחלקיה הערביים של העיר, אך גם בשכונות היהודיות העתיקות יותר, קיבלה ירושלים העברית את המים הנחוצים לה מן השפלה, ממעינינו ראש העין. — בעיר נחרזו אינטרסים מדיניים ודתיים חשובים של מדינות זרות. נוכחות נציגיהן של עשרות כיתות נוצריות שונות, וקונסוליות של מדינות אחדות, היתה סמל להתעניינות בינלאומית בגורלה של ירושלים, התעניינות שאין דומה לה כלפי מקומות אחרים בארץ, וספק אם ניתן למצוא כמות כלפי מקום אחר בעולם.

— על-פי תוכנית החלוקה היתה ירושלים אמורה להיות מובלעת בשלטון בינלאומי בלב המדינה הערבית, גוף נפרד (Corpus Separatum). ההחלטה על כך לא נתקבלה ברצון על דעת הסוכנות היהודית והיישוב היהודי בארץ; אם השלימו עמה תושבי ירושלים, עשו כן לא רק מתוך ההכרה שזהו חלק מן המחיר שיש לשלמו עבור הקמת מדינה יהודית בחלקה של ארץ-ישראל, אלא גם מפני שהעריכו, שהגנה על ירושלים העברית ועל הדרך עליה, בתנאים הקיימים ונוכח הצפוי בעתיד, תהיה קשה ביותר, ואולי אפילו בלתי אפשרית, ומכל מקום, גם במקרה הטוב ביותר, תתבע מן היישוב מאמצים ואף קורבנות כבדים.

משעה שהשלימו מנהיגי היישוב, בלב כבד, עם בנאום ירושלים, השליכו יהבם על ארגון האו"ם, שאכן יהיה לאל ידו להוציא את החלטתו מן הכוח אל הפועל. ואם לגבי הקמת המדינה היהודית היה ברור מראש שהיהודים הם החייבים להקימה, ואיש זולתם לא יעשה זאת במקומם, כדברי הנציב העליון לגולדה מאיר, בראשית 1948, ועליהם גם מוטלת החובה להגן עליה, לא כן לגבי ירושלים. כאן לא היה מדובר בעשיית מעשה למען היהודים; הקהילה הבינלאומית — אותה שעה עדיין נקטו, ללא בושח, במונח 'משפחת העמים' — החליטה החלטה על-פי האינטרס שלה. האם יעלה על הדעת שלא תבצע? והימים ימי ראשיתו של האו"ם, ימים שבהם טרם נגזר החלום בדבר תוקפו המוסרי וכוחו להשפיע מבחינה מדינית.

במפתח השמות והגופים שבספרו של פר איז שם האו"ם מופיע כלל. והרי זוהי מלת מפתח. עד שלב מאוחר למדי היתה החלטת החלוקה של האו"ם, אשר, כדברי בן גוריון, היוותה 'סעד מוסרי חשוב', קו מנחה לפעילות היישוב בכל הארץ כולה: גבולות החלוקה היו מקובלים על דעת הנהגת היישוב, ומועדי הביצוע השונים, הנקובים בהחלטה, שימשו כבסיס לתכנון הפוליטי והצבאי. ואם בכל הארץ כך — בירושלים על אחת כמה וכמה.

אמנם, התברר בשלב מוקדם למדי שלא תינתן לאו"ם דריסת-רגל בירושלים כל עוד המנדאט בתוקפו. ומכאן הצורך להתגונן ולשמור על היישוב היהודי עד אותו מועד. והגנה פירושה גם שמירה על דרכי תחבורה אל העיר, בתוכה — אל האזורים המבודדים, הר הצופים, מקור חיים, תלפיות — וממנה אל היישובים שמסביבה. ואם הוחלט, אחרי נפילת הל"ה, על הגנה אקטיבית, על פעולות תגמול כנגד יעדים ערביים הדומים מבחינת חשיבותם ליעדים שלנו שהוחקפו בידיהם, חל אותו כלל גם על ירושלים, אך היתה זו ביסודה אסטרטגיה הגנתית, אשר מטרתה למנוע נפילת ירושלים העברית או חלקים ממנה, ולא לכבוש חלקים אחרים של העיר, אלא אם כן מתחייב הדבר בהחלט מצורכי ההגנה.

ההחלטה על בנאום ירושלים, ההשלמה עמה והאמונה ברצונו של האו"ם וביכולתו להוציאה מן הכוח אל הפועל — הנה המפתח העיקרי להבנת המתרחש בעיר, בפרט בחודשי המלחמה הראשונים.

טול מפתח זה, התעלם ממנו במתכוון, או שלא במתכוון, ונתרת עם שורת שאלות תמוהות, שאגדת הקנוניה או 'התוכנית הגדולה' עלולה לשמש להן מענה. מינויו של דת שאלתיאל למפקד העיר אכן היה כרוך בנסינו בתחומי הדיפלומטיה המחתרנית, ובהנחה שאולי יותר ממפקדים אחרים יהיה הוא מסוגל להבין את משחק הכוחות העדין, והשפעת הגומלין בין פעילות צבאית ובין סיטואציה פוליטית. אחד המניעים למינוי היה בפעולת 'סמירמיס' ובהשלכותיה. מלך סמירמיס השוכן בקטמון שימש מפקדה לנג'אדה, הארגון המיליטאנטי הערבי, שפעל בהשראת המופתי הירושלמי. במסגרת הפעולות היוזמות שהוחלט עליהן בינואר 1948 יצאה קבוצת חבלנים, לליל גשם שוטף, אל עבר המלך והצליחה, בפעולה מזוהרה, להפיל את אחד מאגפיו. החבלנים ומפקדיהם ציפו, בצדק, למלות שבח על הישגם. אך דא עקא, שבאותו אגף התגורר גם סגן הקונסול הספרדי בירושלים והלה נהרג באותה פעולה. הוואתיקן הרים קול זעקה: בעולם הקאתולי נשמעו קולות ביקורת חריפים, ועולם זה חשיבותו רבה למאבק הציוני—די אם נזכור שכל יבשת אמריקה הלאטינית דתה קאתולית, והקולות שהכריעו את הכף לטובת החלטת החלוקה—מיבשת זו באו לנו. אך יבשת זו היתה מוכנה לתמוך בהקמת המדינה היהודית בתנאי מפורש שירושלים תהיה מובלעת בינלאומית, כדרישת הוואתיקן. היו חילופי דברים חריפים בין אנשי הצבא—שטענו שבמלחמה אין כל אפשרות להבחין בין מפקדת אויב לחדרי דיפלומטים הסמוכים להם—ובין גולדה מאיר, שהצביעה על הנוק המדיני החמור שנגרם בגלל מות הקונסול. או אז הוחלט למנות למפקד את דוד שאלתיאל, כמי שביכולתו להביא בחשבון במסגרת שיקוליו גם את ההיבטים המדיניים.

ג

באותם חודשים ראשונים למלחמה היו מתקיימות מדי פעם שיחות בין יעקב הרצוג המנוח ובין מפקד בכיר באגף הפוליטי של ממשלת המנדאט. השיחות נסבו על הערכת המצב בכלל, אך לא היתה בהן גם אחת שלא הועלה בה עניין ירושלים. הדו"חות על שיחות אלה הגיעו בקביעות לידי ראשי הסוכנות וההגנה.⁸ ב־11 בפברואר 1948 מתנהל הדו"שיח שלהלן:

ה': האם יש סיכוי שירושלים תקבל כוח ב"ל?

ב': קיים סיכוי שירושלים במיוחד יראו אותה כאילו היא מחוץ לסכסוך ושתבוא תחת כוח ב"ל. לא יהיה צורך ביותר מ־5000 איש כדי להחזיק בעיר ובסביבותיה וזו אפשרות סבירה.

ה': האם יישארו כוחות בריטיים?

ב': לא, אבל ייתכן ושוטרים בריטיים יתנדבו לשרת בכוח הירושלמי. רואה אתה, ירושלים תשאר מחוץ לכל הצרות.

ה': האם יהיה על ההגנה לעזוב?

ב': על שני הצדדים יהיה להניח את נשקם בעיר.

ה': האם תותר העברת אספקה לעיר?

8 הדו"חות שמורים בננוך המדינה. במקורם נכתבו הדברים אנגלית והקטעים המובאים כאן תורגמו כדי המחבר.

- ב': הגוף הבי"ל יפנה אל הערבים שיחירו העברת אספקה לתוך העיר.
 ה': מהיכן יגוייס הכוח הבי"ל?
 ב': ממדינות קטנות, ולא יהיה לכך קשר לסכסוך המתחולל בין שתי המדינות.
 ה': מה יקרה אם לא יוקם אותו כוח?
 ב': כי אז ירושלים תהיה בצרה, עם התקפות ערביות, הפסקת זרימת המים וניתוק צנורות אספקה.

יצויין, שבאותה שיחה, בתשובה להערתו של הרצוג שעבדאללה היה מסכים למדינה יהודית, משיב הבריטי, כנראה במידה של קוצר רוח: 'כבר אמרתי לך שלא הוא ה"בוס" בעניין זה. עליו להיזהר פן יפסיד את כסאו'.
 ושוב, כעבור ימים מועטים בלבד, ב־15 בפברואר:

- ה': נראה שיש תקווה מבוססת שירושלים תינצל. נראה שהממשלה הבריטית מעונינת מאד שיגיע הנה כוח בי"ל.
 ב': זה נכון, אך פתאום נתקלנו בהתנגדות ערבית כבדה. הבוקר קיבלנו מברק תקיף מהוועד הערבי העליון ונציגיהם באו לראות אותנו. הם טוענים שפנייתו של דובר הממשלה, מלפני כמה ימים, בענין ירושלים פרושו ביצוע החלוקה. הם חוששים מפני תכניות יהודיות להשתלט על העיר. בוודאי קראת את הכרזת בן גוריון שליהודים לא תהיה בירה אחרת זולת ירושלים. הם תובעים שנסלק ידינו.
 ה': האם תשנה הממשלה את מדיניותה בגלל התנגדות ערבית?
 ב': אינני מתאר לעצמי את הממשלה הבריטית מתנגדת לערבים בענין כל שהוא שריח ביצוע החלוקה נודף ממנו.
 ה': האם יש סיכוי כל שהוא שהערבים יקבלו הצעותיכם בענין ירושלים?
 ב': הם רוצים לוחא, שהביקורת תהיה כזאת שתבטיח שירושלים לא תיפול לעולם לידי היהודים. הם רוצים ייצוג של מדינות ערב בכוח המשטרתי הבי"ל.
 ה': אם זה יקרה — הרי האוכלוסייה היהודית תמצא בסכנה.
 ב': יהיה עליכם להסתכן. לו רק נמנע בן גוריון מלדבר כפי שהוא מדבר.
 ה': בסופו של דבר, הכל תלוי באו"ם. מרעצת הבטחון מתכנסת בשבוע הבא. אני סבור שלסוכנות סיכויים טובים שהצעותיה תתקבלנה. יש לזכור שהאו"ם על כף המאזניים.
 ב': נחיה ונראה. ענין יוקרת האו"ם אפשר לראותו בשתי דרכים. אם יוחלט על כוח בי"ל הערבים יילחמו נגדו (רה"מ עיראק הודיע הבוקר שכוחותיהם הסדירים יתערבו בא"י במקרה זה). יוצר מצב בו הערבים יילחמו בגלוי באו"ם. יהיה עליהם לעזוב את האו"ם. הם יעשו כל מאמץ לגרור אחריהם מדינות אסיניות אחרות שהצביעו אתם, תורכיה, פרס, פקיסטן, הודו וכו'. במילים אחרות, הגוש המזרחי ירוכב אסיה יעזבו את האו"ם, וזה יהיה סופו.

כפי שנראה להלן, לא היה הרצוג יחיד בהערכתו ש'הכל תלוי באו"ם'.
 ושוב, כעבור שבועות מספר, ב־7 במארס 1948:

ה': מה יקרה בעיר העתיקה?

ב': הוועד הערבי העליון טוען שאם ההגנה ואצ"ל יעזבו את המקום הם יערבו לחיי האזרחים.

ה': האם אתה באמת מאמין שאפשר לבטוח בהם?

ב': אני סבור כך.

ה': ומה יקרה אם כוחות המגן יסרבו לצאת?

ב': אנשיכם פשוט ינותקו ויושמדו. אין לכם כל סיכוי. הוא הדין לגבי ירושלים כולה, כיצד ההגנה מתארת לעצמה שתוכל להחזיק בירושלים היהודית אחרי עזיבתנו נסתר מבינתי. מדיניותם היא מדיניות התאבדות. העיר תנותק, אספקה לא תגיע. הם לא יצליחו לעולם להחזיק את כביש יפו ירושלים פתוח. תזכור שלפי התכנון שלנו עובר כיום רכב צבאי בכביש אחת ל-15 דקות. כרגע יש לנו ענין רציני בהשאת הכביש פתוח. אבל כשנעזוב—איך תוכל ההגנה לבוא במקומו? זה בלתי אפשרי.

ה': אתה סבור שהערבים יפוצצו את הגשרים?

ב': כמובן, אבל גשרים אפשר לתקנם תוך יום-יומיים. הם יחזיקו את הכביש תחת אש קבועה בכמה מקומות.

ה': ההגנה תוכל לשלוח 5000 איש מתל אביב לפתיחת הכביש.

ב': שוב אתה עם חישובין הצבאיים הילדותיים...

ובהמשכה של אותה שיחה:

ה': נניח שהמצור על ירושלים יהיה כבד עד בלתי נשוא, מה יוכלו היהודים לעשות?

ב': איש בארץ לא יוכל להצילכם. יהיה עליכם לטוס לקהיר ולבקש תנאים (תנאי כניעה) מהמופתי עבור העיר.

ה': ואם כוחות הביטחון היהודיים יסרבו לקבלם?

ב': מפלגת השלום היהודית תצטרך להשתלט עליהם, או להשלים עם השמדה.

באותה שיחה לא עלה נושא האו"ם. בשבועות שחלפו מאז השיחה הקודמת פג במידה רבה האמון ביכולתו. אך גם הפעם עלתה השאלה אם אין סיכוי שבריטניה תשנה את עמדתה, והתשובה היתה לאו מוחלט.

בסופה של השיחה שואל הרצוג, מה היה איש שיחו עושה לו היה יהודי. והתשובה: 'אמרתי לך כבר. סע לחו"ל. זו עצתי לך כידיד'.

ושוב, כעבור כשבועיים, ב־19 במאָרס, בשעה שארצות־הברית נסוגה מתמיכתה בחלוקה, מציין ב', בחלק הכללי של השיחה, 'שבאיומים הערביים מלפני חודשיים ובפעילות הצבאית עד כה הם הצליחו לשכנע את העולם שהם מתכוונים ברצינות'. ובאשר לירושלים, אומר ב':

ירושלים, כפי שאמרתי לך, נידונה לכלייה. הערבים מקבצים כוחות גרילה גדולים שמתפקידם לפוצץ הגשרים בכביש יפו ולהחזיקם בלתי ניתנים למעבר ובכלל למנוע מעבר שיירות יהודיות. לפי שעה מתעקש הצבא מנימוקים שלו שהכביש יישאר פתוח. אספקת מים תנותק וכנופיות גדולות תנתקנה ותשמדנה יישובים מבחידים. הערבים—

טוב יעשו אם לא ינסו לתקוף במרכז העיר היהודית, כי בלחימה בשטח בנוי ידם על התחטוה. אך אין הם חייבים לעשות זאת, כי בכוחם להביא את העיר לכניעה מחמת הרעב.

ה': האם אין סיכוי שהעיר תינצל ע"י התערבות גופים ממשלתיים או דתיים?
 ב': בחחום זה הגיע המצב לתיקו. הערבים טוענים שהצהרת בן גוריון שליהודים לא תהיה בירה אחרת וסרובם של יהודי ירושלים להעמיד את העיר תחת פיקוח שלוש הדתות מוכיחים בעליל שבכוונת היהודים להשתלט על העיר כולה.
 התעקשות היהודים על שלטון רוב בעיר בהתאם לעקרונות דמוקרטיים ועל זכות העלייה לתוכה חזיקו פחד זה. הערבים החליטו על כן לדבוק במדיניות של הפיכת העיר לבירתם. חג' אמין תקיף במיוחד. מדוע תרגשו אם תמלא העיר בפעם השלישית את התפקיד שכבר נועד לה פעמיים בהיסטוריה?

ובהמשך:

ה': האם הצירות הבריטית בירושלים תעמיד את שרותיה הטובים כדי לתווך למען בטחון העיר?
 ב': (צוחק) סביר למדי, אחרי זמן מה. אך המופתי יסכים רק אם העיר תהיה בירתו.

השיחה הבאה בין השניים, האחרונה שרישומים עליה שמורים בדינו, לא התקיימה אלא כעבור למעלה מחודש, ב־22 באפריל. הרבה נשתנה בארץ באותו חודש. בסדרת מיבצעים מוצלחים הצליחה ההגנה לפתוח את הכביש לירושלים, להדוף התקפות על משמר העמק ועל רמת יוחנן, ובמסגרת 'תוכנית ד', בהתאם למגמות אותה תוכנית—להתחיל בהשתלטות שיטתית על מלוא השטח שהוקצה למדינה היהודית ועל פרוודורים אל היישובים שאמורים היו להישאר מחוצה לה. טבריה כולה וחיפה כולה היו עתה בשליטת ההגנה. גם באיזור ירושלים הוחל במספר פעולות יזומות, אך תכליתן לא הייתה כיבוש העיר כולה (שפך לא נועדה למדינה היהודית). כי אם יצירת רצף בין אזורים היהודיים: כיבוש נבי סמואל (שנכשל) נועד לפתוח ציר אל נווה יעקב ועטרות; כיבוש קטמון—להתחברות אל מקור חיים ותלפיות; וכיבוש שייך ג'ראח—לפתיחת דרך להר הצופים. בראשית השיחה מכיר ב' בהישגיה ה'בלתי צפויים' של ההגנה, אך מעיר שהם מגבירים את הסיכוי להתערבות צבאות ערב הסדירים. אשר לירושלים, שוב חוזר הרצוג לנושא המוכר:

ה': אני מניח שתשאירו כמה יחידות בירושלים אחרי 15/5 לשמור על המקומות הקדושים.
 ב': אנחנו עוזבים את א"י ולא נשאר בשום צורה שהיא. זו מדיניותנו ברגע זה. אם המקומות הללו קדושים בעיני העולם, על העולם לדאוג להם. לפי מצב הדברים כרגע, נפנה במהירות המירבית. נמאס לנו הענין—ובדעתנו להראות לעולם שאנחנו מתכוונים למה שאנחנו אומרים. אולם אני מאמין שיהיה לכם כוח משטרה ב"ל בעיר. לא אתפלא אם תקחו את כל העיר להוציא את העיר העתיקה. במקרה זה אוכל לבוא לבקרך ללא חשש.

האמונה, שכוח בינלאומי יבוא לירושלים, לא הייתה נחלת חלקו של הרצוג בלבד; דבקו בה גם רכים מראשי היישוב. אמונה זו שימשה גם קו מנחה לפעולות ההגנה בירושלים. אם אכן בוא יבוא כוח

כזה, מדוע צריכה ההגנה להקריב קורבנות עתה, כדי לכבוש שטחים שכעבור זמן קצר תצטרך למוסרם לידי כוח אחר? הכרח ממדרגה ראשונה לשמור על הקיים כבר באותה עת, ואכן לא נחסכו מאמצים וקורבנות למען מטרה זו. אך לפעול מעבר לכך—לא נראה מוצדק. לא על נקלה מתה אמונה זו.

כאשר הוקמה ב־14 במאי ועדת הקונסולים בירושלים, בראשות הקונסול הבלגי, והכריזה על עצמה כעל ועדה להפסקת אש בעיר, היתה ההגנה בירושלים מוכנה לקבלה. ב־22 במאי, כאשר כוחות הלגיון כבר היו בעיצומם של קרבות בעיר, העבירה ועדה זו למועצת הביטחון קריאה חתומה בדי יושב־ראש הוועד הלאומי וראש עיריית ירושלים היהודית, שבה נאמר:

מזה חמישה ימים נתונה ירושלים, לרבות העיר העתיקה, להתקפה ללא הבחנה והפגזה מידי לילה ע"י הלגיון הערבי. האם יתמיד העולם בשתיקתו? האם האו"ם שהביע דאגתו לשלום עיר הקודש ירשה למצב זה שימשיך? בשם ירושלים היהודית אנו תובעים פעולה מיידית לאבטחת עיר הקודש.

הקריאה נפלה על אזניים אטומות. ואף־על־פי כן, כשהכריזה מועצת הביטחון על הפסקת אש ללא נסיגת הכוחות הפולשים, הסכימה ממשלת ישראל להפסקה כזאת בכל החזיתות, ובהוראותיה למפקדים נצטוו אלה על 'הקפדה מיוחדת' על הפסקת האש בירושלים. ימים מספר לאחר מכן מזהיר אבא אבן את מועצת הביטחון מפני סכנת ההשמדה הצפויה לירושלים:⁹

מדינת ישראל אינה נרתעת מפני הגנה על עצמה, ועתה—משנדחתה הפסקת האש—היא רואה לנגד עיניה את חובתה בבהירות. אך היא הניחה את ירושלים לקהיליה הבינלאומית, ועליה האחריות להגנת העיר. לא נוכל שלא לשאול את עצמנו פעם נוספת, אם האו"ם, אפילו בשעה מאוחרת זו, לא יכיר בתוצאות לגבי יוקרתו והאוטוריטה שלו, אם תוך 48 השעות הקרובות או לאחר מכן יצליח הלגיון הערבי להשלים את ההרס שקיווה לעשותו במשך 48 השעות שחלפו.

רק עתה החלו פרפורי הגסיסה של רעיון הכוח הבינלאומי.

ד

אשר לצד הערבי—מן המפורסמות שהמופתי הירושלמי ואנשיו חברי הוועד הערבי העליין לא נקטו מעולם באסטרטגיה מוגבלת. מגמתם היתה למנוע הקמת מדינה עברית בחלק כל שהוא של ארץ־ישראל המערבית ולהקים מדינה ערבית בכל שטחה. אך מגמה לחוד ויכולת לחוד. בשבועות המעטים שבין ראשית אפריל לאמצע מאי הובסו כוחותיו של המופתי ולמעשה חדלו ערביי ארץ־ישראל מלהתקיים ככוח צבאי למשך שנים רבות.

באותו שלב נכנס האמיר עבדאללה כגורם פעיל לחמונה. פגישה בינו ובין המופתי, שנתקיימה בתיווכו של מזכיר הליגה הערבית ב־17 באפריל, נסתיימה בלא כלום. בימים שלאחר מכן התמוטטו סופית הכוח הערבי הארצישראלי וצבא ההצלה של קאוקג'י, ששימש את מטרותיו המדיניות של

M. Oesterreicher & Anne Sinai. *Jerusalem*, London 1974. p. 71 9

המופתי. או אז החליט עבדאללה להתערב באמצעות הלגיון בקרבות בארץ-ישראל. מכיוון שהיה קשור עם בריטניה הגדולה בהסכם הגנה הדדית, שממנה קיבל את ההספקה ללגיון שלו, ומכיוון שמרבית קציניו הבכירים, כל מפקדי התותחנים והאחראים לשירותים, היו קצינים שהושאלו מן הצבא הבריטי, היה עליו לשאול את פיהם של בני בריתו. דבר זה נעשה עוד כמה שבועות קודם לכן. ראש ממשלת עבר-הירדן, תאופיק פחה אל הודה, נשלח ללונדון באביב 1948 ושווחח עם ארנסט בוויין, שר החוץ הבריטי. גלאב פחה (ששימש מתורגמן) מתאר את מהלך השיחה בין השניים. לדברי אל הודה התכוננו היהודים להקמת מדינתם, בשעה שערביי ארץ-ישראל לא עשו כל הכנות להקמת שלטון עצמי. כיוון שכך, לכשיעזבו הבריטים יכבשו היהודים את ארץ-ישראל כולה, או שהמופתי ישוב ויכריז על עצמו כעל שליט ארץ-ישראל הערבית. שתי האלטרנטיבות אינן נוחות לבריטניה ולעבר-הירדן—ולפיכך בדעת ממשלת עבר-הירדן לשגר את הלגיון הערבי אל מעבר לירדן, עם סיום המנדט הבריטי, ולהשתלט על חלקי ארץ-ישראל שהוענקו לערבים (על-פי החלטת החלוקה) הגובלים עם גבול עבר-הירדן. תגובתו של בוויין: 'זה נראה כדבר ההגיוני לעשותו',¹⁰ אולם בהמשך הוא הוסיף אזהרה: 'אך אל תלכו ותפלו לאוזורים שיועדו ליהודים'. ותופיק פחה משיב: 'גם לו רצינו בכך, לא היו לנו הכוחות הנחוצים'.

כאמור, התקיימה שיחה זו עוד באביב, אך היא מלמדת שאף בוויין, שסירב בעקשנות לשתף פעולה בצורה כלשהי בביצוע החלטת החלוקה, נרתע ממצב שבו ניתן יהיה להאשימו בפעולה גלויה, באמצעות בני חסותו, לסיכולה של התוכנית. הווה אומר, שבשלב זה ראו שני הצדדים את עצמם כבולים לתוכנית החלוקה, זו שישראל בר מתעלם מקיומה כליל.

אחרי ה-15 במאי נשתנה המצב, אך גם זה רק בהדרגה. תוכנית הפרישה המקורית של כוחות הלגיון הערבי בגדה המערבית לא כללו את ירושלים העיר; גם עבדאללה, ממש כמו המפקדה הישראלית, ציפה לפעילות בינלאומית שתגן על המקומות הקדושים ויחס משקל רב לוועדת שביתת הנשק של הקונסולים. הוסף לכך נימוקים צבאיים—כוחו המוגבל (ואפילו לא נקבל גירסתו של גלאב, שלפיה היו ללגיון 4,500 חיילים בלבד) וחזית ארוכה ביותר (הגדה המערבית היוותה חזית בת 250 מילין). יתר על כן, קובע גלאב (אותו נימוק כבר שמענו קודם לכן מפי הפקיד הבריטי הבכיר):¹¹

יד אנשינו תהיה על התחמונה בשטח בנוי. כולם בדואים או פלחים, ואחדים מהם לא היו מעולם בעיר גדולה. הם התבלבלו בסבך הרחובות, אך השדות וההרים לא הטילו עליהם פחד כלשהו, ביום או בלילה. היהודים, לעומת זאת, היו כמעט כולם יושבי ערים, והם לחמו בעיר שהכירו בה כל אבן.

יתר על כן, גלאב אף מנע, בראשית הפלישה, את מעבר כוחות הלגיון דרך ירושלים לעמדות המיועדות להם באזור שכם. עבדאללה תל, מפקד הגדוד השישי של הלגיון, מתאר בזכרונו, שבהם הוא מאשים את הבריטים ואת גלאב בכנייה בעניין הערבי, שיחה עם גלאב:¹²

10 גלאב (לעיל, הערה 2), עמ' 62.

11 שם, עמ' 113.

12 זכרונות עבדאללה תל, תל-אביב 1960.

- כשנפגשנו עם גלאב, פתח והחל מסביר לנו את הסיבות שהניעוהו למנוע מעבר כוחות הלגיון דרך ירושלים, בדרכם לשכם. והסיבות העיקריות שהעלה בדבריו היו כדלהלן:
- ★ הסכמת הליגה הערבית שלא להכליל את ירושלים בתכניתם של צבאות ערב.
 - ★ עובדת קיום שביתת-הנשק בין הערבים לבין היהודים בירושלים, שעליה מפקחים הקונסולים של המדינות הזרות.
 - ★ מצבה המדיני של ירושלים והאפשרות להפיכתה לעיר בינלאומית.

בסופו של דבר נכנס הלגיון לירושלים (ב־18 במאי), בניגוד לתוכניתו המקורית ועל אף רצון מפקדו להימנע מכך, בלחץ אזעקות שווא ובגלל פחדו של המלך שמא יכבשו היהודים את העיר.¹³ האבדות וההרס שנגרמו בירושלים על-ידי הלגיון היו תוצאה ישירה מהתערבות זאת. גלאב מהרהר, שלו היו הבריטים מעבירים את חלקי ירושלים הערביים לידי הלגיון הערבי, היתה ועדת שביתת הנשק מסוגלת לדון עם מפקד אחראי: 'אפשר היה לחדש את שביתת הנשק, ירושלים היתה נשארת מתולקת כפי שהיא כיום [הספר נכתב לפני 1967], אבל עיר הקודש היתה ניצלת מהחורבן החלקי שהובא עליה, וחיי ערבים ויהודים רבים היו ניצלים'.

שונה היה המצב בפרוזדור ירושלים. פרוזדור זה—לרבות לאטרון—נועד להיכלל בתחום המדינה הערבית, וכאן הרגיש עצמו הלגיון מלכתחילה רשאי לפעול בחופשיות. ניתוק העיר העברית והכניעתה ברעב ובצמא לא היו מנוגדים לקביעה הטריטוריאלית של תוכנית החלוקה. לא כן כיבוש העיר העברית בכוח צבאי, בהתקפה ישירה. מסיבות מדיניות וצבאיות כאחת ביקש מפקד הלגיון להימנע מכך.

הווה אומר, שבאותו שלב של המלחמה, עד ההפוגה הראשונה, אכן היו הן לממשלת ישראל והן לממשלת עבר-הירדן מגמות מוגבלות. אך לא 'תוכנית גדולה' מסתורית היתה כאן, ובוודאי לא קנוניה. 'התוכנית הגדולה' אינה אלא תוכנית החלוקה, ששום צד עדיין לא רצה להיות מואשם בהפרתה בריש גלי, לרבות בנאומה של ירושלים ואבטחתה בעזרת כוח בינלאומי, ששני הצדדים עוד האמינו בה. וקנוניה—לו היתה—היתה בוודאי מונעת, כהערכת גלאב, שפיקוח דמים מרובה. אם יש אפוא מקום להטיל דופי, הרי זה דווקא בשל היעדר מגעים בין שני הצדדים, אך אשמה זו—לא אל ממשלת ישראל יש להפנותה. הן זו בדיוק היתה מטרת נסיעתה של גולדה מאיר להיפגש עם עבדאללה, ערב ההחלטה על הקמת המדינה, אך היא נדחתה בקש.

ה

בהפוגה הראשונה נשתנה המצב. חדשי המצור, שבועות המלחמה שאחרי ה־15 במאי, הוכיחו בעליל שאין ברצונו של האו"ם—או אין ביכולתו—לעשות דבר וחצי דבר כדי לכפות את רצונו. בדברו על ירושלים במועצת המדינה הזמנית, ב־24 ביוני, באמצע ההפוגה הראשונה, אמר בן גוריון:¹⁴

בנוגע לשאלה, אם ירושלים היא בתוך המדינה או לא, כרגע יש רק תחומים עובדתיים, שבהם שולט הצבא היהודי. עד שיכונן השלום ויקבעו התחומים בגושפנקה בינלאומית ובהסכמה של

¹³ גלאב (לעיל, הערה 2), עמ' 109.

¹⁴ בהילחם ישראל (לעיל, הערה 1), עמ' 183.

הצדדים, אנו מדברים על תחומים של הממשלה היהודית (לפי שעה, לצערי, בלי העיר העתיקה) בדיוק כמו על תל-אביב, ואין שום הבחנה בין ירושלים לבין תל-אביב, בין חיפה ובין חניתה ובין עסלוג'. הן כולן בתחומי הממשלה היהודית.

והוא מפרט:

חברינו בירושלים—אם נשפוט על פי הדיבורים—אינם מעריכים שבעיית ירושלים ביסודה אינה שאלת סידורים, גם לא שאלה פוליטית, אלא בשורה ראשונה שאלה של יכולת צבאית: היהיה לנו כוח צבאי א) לכבוש את העיר העתיקה; ב) לכבוש פרודור רחב כל-צרכו מכאן עד ירושלים, כדי שיהא לא רק שביל בלבד, אלא שטח ישובי ומשקי מספיק המקשר את ירושלים עם יתר שטחי המדינה היהודית; ג) למגר את הלגיון הערבי במשולש. בלי שלושת הדברים האלה אין להגיד בבטחון שירושלים שותררה, וסר צל הסכנה המרחפת עליה.

מעשים אלה מן ההכרח לעשות לא רק בתוך ירושלים, אלא בעיקר מחוץ לירושלים. במקצת זה הולך ונעשה ויעשה. והחברים שהיתה להם הזכות לחיות בימי ההפגזה בירושלים—אינם צריכים להתעלם מזאת.

אבל בכוח צבאי בלבד לא נפתור כל בעיות ירושלים. לאחר שהכוח הצבאי היהודי ישחרר את לב ירושלים—העיר העתיקה—ויכבוש את המרחבים בין תל-אביב וירושלים שעדיין אינם בידינו וימגר את כוח הלגיון—תתעורר שאלה משקית ממדרגה ראשונה: איך להבטיח בסיס כלכלי בריא, גדל ומתרחב, לא רק לישוב הקיים בירושלים, אלא לעליה מתמידה לעיר זו? השאלה השלישית—והיא הרחוקה ביותר, באשר אינני יודע כמה זמן יש לנו בשביל פתרונה—היא שאלת הספקת מלאי גדול של מים, דלק ומוזן וחמרים לירושלים, כל עוד יש הפוגה.

אלו הן שלוש הבעיות הגדולות של ירושלים. ואשר לשאלה שכל-כך הסעירה את חברינו—ענין הסידורים הפנימיים: צר לי להגיד, שכל הסידורים אשר נעשו—לא נתקבלו על דעת ירושלים. נקבע איש אחד—היה עירעור; נקבעה ועדה—היה שוב עירעור; הוקם שלטון צבאי—היה עירעור. נקים שלטון ציבילי—יהיה שוב עירעור. אין אני מאשים את נציגי ירושלים. ישובה של ירושלים הוא יחיד במינו, וחוששני שלא יהיה שום ארגון סידורי שיניח את דעתם של אנשי ירושלים, ביחד כל זמן שלא נשתלט על העיר העתיקה והדרך לירושלים, וכל זמן שהאויב יוכל להפציץ ולהפגוז את העיר.

עתה ורק עתה, משעה שנתברר שמדינות ערב רומסות את תוכנית החלוקה על כל חלקיה ברגל גסה, והאו"ם אין ביכולתו לנקוף אצבע כדי למנוע את הדבר, ראתה ממשלת ישראל את עצמה משוחררת מהגבלותיה של אותה תוכנית והועלתה אפשרות של יוזמה צבאית החורגת ממסגרתה. ומה שנראה ב-24 ביוני כאפשרות בלבד הפך עד מהרה לצורך חיוני מבחינה מדינית.

ב-27 ביוני חתם הרון ברנדוט, המתווך מטעם האו"ם, על המלצותיו לפתרון הסכסוך. במבוא להמלצות הוא קובע, שהביא בחשבון 'את הצידוקים הכרוכים, את השאיפות, הפחדים וההנעות של הצדדים, וכן את המציאות שבמצב הנוכחי'.¹⁵ מרשימת השיקולים שקבעו את עמדת המתווך נעדרת

החלטת החלוקה. שליחו של האו"ם מתעלם מהחלטת העצרת הכללית של הארגון ששלח אותו. אם כך לגבי שלוחו של האו"ם—שוב אין כל צידוק שממשלת ישראל, והיא לבדה, תוסיף לראות את עצמה קשורה לכך.

בגוף המסמך מציע ברנדוט, ב'כפוף להסכמת הצדדים הנוגעים בדבר ישירות, שארץ ישראל, כפי שהוגדרה במנדאט המקורי, כלומר, כולל עבר-הירדן, תהווה איתוד (פדראציה) שיכלול שני חברים, אחד ערבי ואחד יהודי. המדינה הערבית הנפרדת נעלמה, וכן נעלמה—זה מענייננו כאן—המובלעת הבינלאומית של ירושלים.

וירושלים—מה יהיה עליה? בחלק השלישי של מסמך ברנדוט, 'הצעות טריטוריאליזם', כתוב לאמור: '[...] סעיף 3: הכללת העיר ירושלים בטריטוריה הערבית, תוך מתן אוטונומיה עירונית לעדה היהודית וסידורים מיוחדים להגנת המקומות הקדושים'.¹⁶

עבדאללה תל, בזכרונותיו, מייחס לעצמו השפעה מכרעת על המלצה זו של ברנדוט:¹⁷

בשיחתי זו עמו [עם ברנדוט], תיארתי בפניו את פרטי המצב הצבאי בירושלים ואת עובדת היות העיר מכותרת מכל עבריה על-ידי הכוחות הערביים, וכי אילולא ההפוגה, כי אז היתה העיר כולה נופלת לידינו. לא הסתפקתי בהסבר תיאורטי, אלא לקחתי את ברנדוט לסיור בעמדות הצבאיות החשובות, שבהן ראה כמו עיניו את המורל הגבוה של חיילינו באותם הימים. לפגישתי עם ברנדוט באותו יום, היתה השפעה מכרעת על הצעתו לפתור את בעיית ירושלים על-ידי מסירתה לכוחות הערביים. [...]

אפילו שהצעות ברנדוט, שעובדו בהשראה בריטית, נתקבלו על דעת עבדאללה, הן נדחו מכל וכל על-ידי ממשלות ערב:¹⁸

תגובתן הרשמית של ממשלות ערב נמסרה למתווך בקהיר, בישיבת הליגה הערבית. תשובתה המפורטת של ממשלת ישראל, נמסרה לו בתל-אביב, ב-6.8.48. החדגש בה, כי נקודת מוצאנו לגבי עתידה המדיני של הארץ מוסיפה להיות החלטת ה-29 בנובמבר. התעלמותו המוחלטת של המתווך ממנה התמיהה את ממשלת ישראל. נראה לה לממשלה כי הוא לא הביא בחשבון במידה מספקת את העובדות שנתרחשו בינתיים בארץ, וביניהן—עובדת הקמת המדינה בשטח שהוקצה לה בהחלטת החלוקה ובשטחים נוספים. עובדה זו והתקפות הערבים והסכנות האורבות למדינה באם תמשכנה, מחייבות, לדעת ממשלת ישראל, הכנסת שינויים מתאימים בגבולות המדינה. הובעה התנגדות לסיפוח החלק הערבי לעבר הירדן, במקום הקמת מדינה ערבית חדשה. חיווק רב כל כך לעבר-הירדן יש בו כדי לשנות לחלוטין את מאזן הכוחות באזור. הצעת המתווך להתערבות כל שהיא בענין העליה נדחתה לחלוטין. התכנית לגבי עתיד ירושלים פגעה מאד בממשלה הזמנית, מאחר שהיא מתעלמת ממקומה ומתפקידה של ירושלים בחיי עמנו בעבר ובהווה.

תגובת ברנדוט לתשובת ממשלת ישראל ניתנה בו ביום. הוא קבע שהצעותיו לקחו בחשבון

16 ש.ס.

17 זכרונות עבדאללה תל (לעיל, הערה 12), עמ' 169.

18 ג' לורך, קורות מלחמת העצמאות, רמת-גן 1958, עמ' 302.

'את עובדת קיומה למעשה של המדינה היהודית בשטח מוגדר, את המצב הצבאי ואת המצב הטריטוריאלי הנוכחי כתוצאה מהסכסוך עד כה'.

דחייתה של תכנית המתווך על-ידי שני צדדים—מסמנת את כשלון מאמציו להגיע לפתרון מדיני בשלב זה. במידה שנודעה לתכנית זו השפעה על המשך ההתפתחות—הרי היה זה בשטח שבועדי לא התכוון לו: תכנית ברנדוט העמיקה את הפירוד בין מדינות ערב אשר היה קיים גם בלאו הכי, הגדילה את חשדנותן של יתר מדינות ערב לגבי עבר-הירדן ולגבי בריטניה המסתתרת מאחוריה. היא הכתה עוד יותר את רצון הלחימה של חלק מן הכוחות הערביים, אשר חששו עתה שגם אם תעמוד להם השעה בשטח הצבאי, תבוטל הצלחתם בכוח תככים מדיניים. הצעת המתווך למסור לערבים את ירושלים—אשר כידוע נועדה לפי החלטת האו"ם להיות אזור בינלאומי—העלתה מתנגדים גם מבין ראשי הכנסיות הנוצריות, וחלק ממדינות האו"ם תמכו בהם.

אף-על-פי שהצעות המתווך נדחו, הרי היה בהן להוסיף משקל לנימוקים בעד פעולה צבאית יזומה, בירושלים העיר ובפרוודור הצר והדחוק המוביל אליה, לא רק על-מנת להבטיח את שלומם הפיזי של תושביה היהודיים, כי אם גם כדי לעקור כל מחשבה בדבר הכללתה במדינה ערבית. בנאום העיר היה המינימום שאתו היתה הסוכנות היהודית מוכנה להשלים בנובמבר 1947; הכללתה בעבר-הירדן לא באה בחשבון כלל עבור ממשלת ישראל ביולי 1948.

ואכן, בתוכניות שתוכננו בעת ההפוגה הראשונה, ואשר אמורות היו להתבצע אם וכאשר יתחדשו הקרבות, נודע מקום נכבד לפעולות אלה.

מיבצע דני—שמו המקורי: 'לרלר' מעיד על יעדיו: לוד-רמלה-לאטרון-רמאללה—מגמתו היתה 'לשחרר את העיר ירושלים ואת הדרך אליה מלחץ האויב, ע"י התקפה והשמדה של כוחות האויב באיזור הבסיסים לוד-רמלה-לאטרון-רמאללה'. יגאל אלון, מפקד הפלמ"ח, נתמנה למפקד המיבצע. הכוחות שהועמדו לפיקודו עלו על כל אלה שהשתתפו בכל המיבצעים עד כה. אם בוצע, בסופו של דבר, רק השלב הראשון, כיבוש לוד רמלה, לא היה זה בגלל קנוניה כלשהי, כי אם בשל העובדה שכעבור ימים מועטים החליטה מועצת הביטחון על הפוגה נוספת ושוב לא היה סיפק בידי כוחות צה"ל להשלים את השלב השני; וכן משום שבגלל לחץ המצרים בדרום היה צורך להקצות חלק מכוחות 'דני' (גדוד 89 בפיקודו של משה דיין) לחזית הדרום, אחרי השלמת כיבושן של רמלה ולוד; סיבה נוספת נעוצה בכשלון ההתקפה על 'רכס התותחים', החולש על לאטרון ממזרחת, שבו היה מחופר גודד שלם של הלגיון הערבי, ובגלל תקלה שאירעה בעת ניסיון שנעשה, ממש ערב ההפוגה, לכבוש את לאטרון על-ידי התקפה חזיתית, ממערב. בכל זאת הורחב הפרוודור גם במזרח, על-ידי חטיבת הראל, שכבשה את צובה, צרעה והרטוב. ואף-על-פי שלא נפתח הכביש הראשי לירושלים, הרי נפתחה עתה דרך אלטרנאטיבית—דרך כסלון-צובה-קסטל ונקנתה אחיזה בקו הרכבת. עתה שוב לא היתה הדרך לירושלים תלויה בחסדי הלגיון; כיתורה של ירושלים נפרץ, ובכך גם ניטל נימוק עיקרי מהמציעים את הכללתה במדינה הערבית.

אשר לירושלים העיר גופא:¹⁹

התכניות היוזמות שהוכנו לקראת סיום ההפוגה מגמותיהן שלוש היו: בדרום אמרו להשתלט על הכפרים מלחה ועין כרם—בתיאום עם פעולת הראל בפרחדור—כפתח להשתלטות על קו הרכבת כולו; למרכז תוכננה תכנית בהיקף גדול להשתלט על העיר העתיקה כולה; ובצפון— לכבוש את שיך ג'ראח במגמה משולשת של ניתוק ציר הלגיון מירושלים צפונה, של התחברות עם כוחות צה"ל המנותקים בהר הצופים, ושל איגוף העיר העתיקה.

עין כרם ומלחה אכן נכבשו בימים הראשונים שלאחר ההפוגה. לאחר מכן היו כוחות עציוני עסוקים בהדיפת התקפות הלגיון (אשר לדברי עבדאללה תל נערכו ביוזמתו, ללא אישור מהממונים עליו) בעיקר בגזרת בתי מנדלבאום. מיבצע 'קדם' שמגמתו כיבוש העיר העתיקה החל רק בליל ה-18 ביולי, כשכבר היה ידוע שלמחרת בבוקר תיכנס לתוקפה ההפוגה השנייה. הוראת המטכ"ל קבעה, שאם מבין שתי הפעולות, ההתקפה על שיך ג'ראח וכיבוש העיר העתיקה, תיתכן רק אחת בו בלילה, יש לתת עדיפות לראשונה. מיפקדת המחוז העדיפה לנסות את השנייה, שתוכננה בפרוטרוט, אך גם בפומביות רבה. עבדאללה תל מצטט בספרו מברק, שנתקבל עוד ב-18.7.48:²⁰

מקור מוסמך הדיע כי באסיפה מיוחדת בניו יורק הוחלט שכנופיית אצ"ל תבצע התקפה באיזור ירושלים. כדי לנסות לפרוץ לעיר העתיקה ולכבושה בין ה-8 ל-10 ביולי 1948. הזהרו.

הניסיון לכבוש את העיר העתיקה נכשל כשלוך חרוץ. 'מכשיר' מיוחד—קונס עשוי חומר נפץ, שהיה אמור לפרוץ את החומה, בקושי פתח בה סדק; מכונית עמוסת תחמושת נפגעה בפגז והתפוצצה; כוחות האצ"ל שהופקדו על הפריצה דרך השער החדש התקדמו רק מעט מן השער פנימה ולא הצליחו להשתלט על המוצב החיוני בזווית החומה. לפנות בוקר שבו הכוחות לבסיסייהם. העיר העתיקה נשארה בידי הלגיון.

גם כאן אפשר שהתוצאות היו שונות אילו התארכה הלחימה, אך כאמור החלה ההפוגה הפעם כעבור 10 ימים בלבד, ביוזמת הבריטים, אשר ללא ספק הונעו עליידי דאגה לעבדאללה בן כריתם. כפי שקבע יגאל אלון, בדברי הסיכום שלו למיבצע דני,²¹ פעלה ההפוגה הפעם לטובתו של צד אחד, הצד הערבי בלבד.

סיכומו של דבר: בשלב זה של המלחמה, בקרבות עשרת הימים, שבהם הותרה רצועת תוכנית החלוקה עליידי המתונך מטעם האו"ם, היפנה צה"ל את עיקר יוזמתו ואת מירב כוחו לחזית הלגיון. אם לא הושגו כל יעדיו בשלב זה, הרי הסיבה היא קוצר הזמן—מזה, וגורמים צבאיים—מזה, ואין מקום להתלות במזימות ובקנוניות, כדי להסביר מדוע נשארו לאטרוך, רמאללה והעיר העתיקה בידי הלגיון.

1

בהחלטת מועצת הביטחון מיום 18.7.48 על ההפוגה השנייה נכללו שני סעיפים הנוגעים לירושלים:

מועצת הביטחון פוקדת, מחמת דחיפות הדבר וחשיבותו, להפסיק בירושלים את האש ללא תנאים תוך 24 שעות לאחר קבלת ההחלטה, ומטילה על ועדת שביחת הנשק לנקוט את

20 זכרונות עבדאללה תל (לעיל, הערה 2), עמ' 192.

21 ספר הפלמ"ח, ב, תל-אביב תשי"ג, עמ' 412.

הצעדים הדרושים למען שביתת נשק זו. מועצת הכיטחון מורה בזה למתווך כי ימשיך במאמציו למען פירוזה של ירושלים, בלי לפגוע במעמדה הפוליטי של העיר, וכי ידאג לגישה חופשית לבניינים ולמקומות של קדושה דתית בירושלים.²²

הפעם לא מיהר הצד הישראלי לקבל את החלטת הפירוח, אשר נכון היה לקבלה, ללא היסוס אך בתנאי של הדידות, חודשיים ימים קודם לכן. ויעיד על כך מכתבו של המושל הצבאי של ירושלים, ברנרד ג'וזף (הוא ד"ר דב יוסף), מיום 3 באוגוסט 1948:

ידידי מר נובנוס²³

כזכור לך הודיע ברנדוט בפגישת הבוקר, כי ממשלת ישראל הסכימה עקרונית לפירוח ירושלים. הוא מציע לדון עם נציגיו כאן בעקרונות ואחר כך בפרטי תכנית פירוק הנשק. היתה לי עתה הזדמנות להתקשר עם שר-החוזק שלנו מר שרתוק. הוא הודיע לי כי מה שאמר בדבר האגרת עליה דיבר מר רידמן הוא כי נכונות ממשלתנו לדון בכל תכנית בנוגע לירושלים אינה מוציאה מן הכלל אפשרות שתכנית זו תכלול פירוק הנשק בירושלים. ברם, הוא לא הרחיק לכת עד כדי אמירה כי ממשלתנו מסכימה עקרונית לפירוח ירושלים.

בנסיבות אלה אחרוג מן ההחלטה של ממשלתנו אם אכנס בשלב זה במשא-ומתן או בשיתות בנוגע לעיבוד תכנית לפירוק נשק. מצד שני אם תוגש לממשלתנו תכנית בקשר לעתיד ארץ-ישראל, היא תדון בתכנית זו בכבוד-ראש, אף אם היא תכלול הצעה בדבר פירוח ירושלים.

אודה לך אם תואיל להביא תוכן אגרת זו לידיעת הרחוק ברנדוט.

בנאמנות

ברנרד ג'וזף

קרבות עשרת הימים שינו את המצב הצבאי. היוזמה—אשר מאז ראשית הפלישה היתה בעיקרה בידי צבאות ערב הסדירים—עברה עתה בחזית המרכז מידי הלגיון לדי צה"ל. מוראו של הלגיון הערבי, שראשיתו בנפילת גוש עציון והרובע היהודי בעיר העתיקה והמשכו בהתקפות הכושלות על לאטרון במחצית מאי, נמוג והלך עקב כיבוש לוד ורמלה. ירושלים העברית היתה קשורה קשר מגית את הדעת עם טבורה של מדינת ישראל. מאידך גיסא, גזו כליל חלום הכוח הבינלאומי והאמונה בהקמתו וביכולתו. מכאן, ששוב לא היתה לממשלת ישראל שום עילה להסכים לפירוק נשק בירושלים, אפילו לא שללה אפשרות זאת מבחינה עקרונית במסגרת הסכם כולל.

אבן הנגף בדרך לירושלים היתה עדיין מובלעת לאטרון, שבידי הלגיון. בגללה נאלצה התחבורה לירושלים לעבור במקום, בכביש האספלט הסלול בדרך בורמה המאולתרת והארוכה יותר, שעליה הגנה רק רצועה צרה, בין עמדות הלגיון—מזה, ובין עמדות המצרים מזה.

ב-12 באוגוסט פוצצו חיילי הלגיון הערבי, בניגוד לתנאי ההפוגה, את תחנת השאיבה בלאטרון, ובכך הפסיקו את הזרמת המים ממעיינות ראש העין לירושלים. לדברי עבדאללה תל, היה זה עקב החלטה 'פה אחד' של קציני הגדוד השני שתנה בלאטרון, ולא על-פי הוראה מגבוה.

22 לורך (לעיל, הערה 18), עמ' 371.

23 זכרונות עבדאללה תל (לעיל, הערה 12), עמ' 38.

פיצוץ זה היה עשוי לתח בידו ממשלת ישראל עילה לראות את ההפוגה כמבוטלת ולהורות לצה"ל לפתוח במתקפה לכיבוש לאטרקן ואף מעבר לזה. אולם סיבות מדיניות וצבאיות כאחת הניאוה מכך. בעיית הנגב הנצור הטרדיה עתה יותר מבעיית ירושלים. יתר על כן, יותר ויותר התברר שהמפתח לשלום, או לשביתת נשק, נמצא בידי מצרים, ולא בידי עבר-הירדן. מתקפה ישראלית אם תבוא – סביר היה להניח שתיפתח בחזית הדרום.

אמנם כבר היו בידי המטה הכללי תוכניות למתקפה גם בחזית הלגית והעיראקים, אך ביצוען נדחה. כחודש ימים לאחר מכן, ב־16 בספטמבר, הגיש הרוזן ברנדוט דו"ח נוסף למוזכיר הכללי של האו"ם. בדו"ח הזה מנסח ברנדוט את עקרונות היסוד, שהן שבע במספר:

1. השלום מן ההכרח שיוחזר על כנו לארץ-ישראל, וחובה לנקוט כל האמצעים האפשריים כדי להבטיח שמעשי האיבה לא יתחדשו.
 2. המדינה היהודית – עובדה קיימת.
 3. גבולותיה של המדינה ייקבעו לחלוטין בדרך הסכם פורמלי או על-ידי האומות המאוחדות.
 4. אחדות ושלימות מבחינה גיאוגרפית תשמשנה אבן הבוחן לגבולות הטריטוריה הישראלית והערבית גם יחד; ולפיכך אין לעמוד עמידה קפדנית על ההסדרים הטריטוריאליים שהותוו בהחלטת ה־29 בנובמבר.
 5. יש להבטיח את זכותם של הפליטים הערביים: הרוצים – ישונו לבתיהם, ושאינם רוצים – יקבלו פיצויים כיאות.
 6. ירושלים טעונה טיפול נפרד בגלל חשיבותה הדתית והביין-לאומית, ובשל תסבוכת האינטרסים שבה.
 7. אחריות בין-לאומית תשמש אמצעי להפגת החששות הקיימים ובפרט בענין הגבולות וזכויות האדם.
- אם לא יגיעו הצדדים הלוחמים לכלל הסכם בענין הגבולות, ממליץ הרוזן ברנדוט לסטות מהחלטת ה־29 בנובמבר בנקודות אלו:

1. הנגב, דרומה מקו מג'דל-פלוג'ה, יוגדר בשטח ערבי.
 2. רמלה ולוד תיכללנה בשטח הערבי.
 3. הגליל יוגדר כשטח יהודי.
- ההחלטה בדבר עתידו של החלק הערבי של ארץ-ישראל תינתן, לדעת המתווך, בידי מדינות ערב. מכין שלושת הפתרונים האפשריים – יצירת מדינה ערבית עצמאית ממערב לירדן; חלוקת השטח בין מדינות ערב שהשתתפו במלחמה – או סיפוח כל השטח כולו למדינה אחת, היא ממלכת הירדן – ממליץ הרוזן 'בשל הקשר ההיסטורי והאינטרסים המשותפים' על סיפוח השטח הערבי של ארץ-ישראל לעבר-הירדן.

[. . .] אשר לירושלים – חוזר בו המתווך מהצעתו, שהוגשה בעת ההפוגה הראשונה, וממליץ שוב לתתה ענין לפיקוח ממשי של האו"ם, ולהעניק אוטונומיה מקומית מכסימאלית לעדות הערבית והיהודית אשר בה.²⁴

24 לורך (לעיל, הערה 18), עמ' 386-387.

הדו"ח של הרחן ברנדוט נחתם ב־16 בספטמבר. למחרת היום, ב־17 בו, כשעבר הרוזן ברנדוט דרך ירושלים העברית לארמון הנציב שבאזור המפורז להעתיק שמה את מקום מושבו ואת מטוהו—נרצח. בכביש הראשי של שכונת קטמון נעצרה שיירת המתווך בשל ג'יפ שחסם את הדרך. מן הג'יפ קפצו שלושה אנשים, האחד ניגש למכונית השלישית בה ישבו הרחן ומלוויו, והרג ביריות אקדה את פולקה ברנדוט ואת קולונל סארו הצרפתי; אחר חזרו שלושת האנשים אל הג'יפ ונסתלקו.

נחשול של התמרמרות ושנאה למדינת־ישראל גאה בעקבות רצח ברנדוט. ממשלת ישראל הביעה מיד את רגשי הזדעזעותה העמוקה בשל מעשה הפשע, ועשתה כמיטב יכולתה לגלות את הרוצחים. אף על פי כן לא ראתה דעת־הקהל בעולם לפטור את הממשלה מאשמה, באשר היא האחראית לשלומו של הרחן כל עוד נמצא בטריטוריה ישראלית: גילויי־הדעת החריפים של דוברי הממשלה כנגד הצעותיו והמלצותיו של המתווך גרמו, לדעת רבים, ל'הסחת' דעת־הקהל בארץ נגדו ונגד ארגון משקיפי האו"ם, שהלה עמד בראשו; היו גם שהטילו ספק בכנות כוונותיה של ממשלת ישראל לגלות את הרוצחים. [...] ההמלצות שנכללו בדו"ח של המתווך לבשו משנה־תוקף מחמת הרצח. מה שנועד תחילה להתוות קווים למחשבה בלבד, הפך בבת אחת לצוואה מדינית של איש שהקריב את חייו למען השלום בארץ הקודש.²⁵

אם היתה כוונת השולחים יד בנפש ברנדוט להפר את מחשבותיו—הרי קרובים היו מאוד להשיג את ההפך מכך. במצב המדיני שהחמיר והלך נתבעה ממשלת ישראל—שעדיין נאבקה על הכרה ומעמד בינלאומיים, והיתה עדיין רחוקה מלהתקבל כחברה באו"ם—למשנה הבלגה ולמשנה זהירות, לבל תיחשב כמפרה את החלטות מועצת הביטחון. יוזמה צבאית היתה כרוכה בסיכון מדיני חמור. סיכון זה כדאי היה ליטול עתה למען הנגב, שהפקעתו מתחום המדינה העברית, תוך החבססות על המצב הצבאי, היתה החמורה בהמלצות ברנדוט, ולא למען ירושלים או הדרך אליה, אלא אם ינקוט הלגיון ביזומה ברורה שתעניק צידוק לפעולה צבאית ישראלית, בתורת תשובה ותגובה. לכאורה, ננקטה יוזמה כזאת, בידי הלגיון כעשרה ימים אחרי רצח ברנדוט. ביומנו מיום 24 בספטמבר כתב בן גוריון:²⁶

אחה"צ המטה. הבוקר תקפו ערבים (כנראה לגיון) משלט שלנו במודיעין, פגעו ב־25 השאר (כששים) ברחו. הערבים תפסו בזות, מקלעים ורובים. מיד אחר כך תקפנו אנחנו פגענו באויב וכבשנו המשלט. שאלתי יגאל אם יש בכוחנו לתקוף לטרון בכוח שיבטיח כיבושו—ונהיה מוכנים לתגובה ערבית כללית במקרה שזו תבוא. יגאל סבור שזה לא יתכן לפני יום א'—אך אינו בטוח אם גם אז יתכן. לדעת חיים דרושים לכך שני גדודים מאומנים יפה, למלחמה על כל שוחה וחפירה, ואין אצלנו אמן כזה. לדעת יגאל דרושים 6–4 גדודים. אנו מוכנים להתקפה כללית, אבל בהתגוננות מצבנו יהיה לא נוח. אנו ערוכים לקראת המשולש, אבל לפי התכנית המוכנה נתקוף לא בלטרון אלא בתיכון ובגנין.

25 שם, עמ' 389–390.

26 שם, עמ' 33.

מעניין, שבן גוריון אף אינו מוצא לנכון לפרט את נימוקיו נגד הליכה למשולש התפוס בידי הכוחות העיראקיים. מסתמא היה ברור לו ולמטכ"ל שאין השעה כשרה לכך, הן מטעמים מדיניים והן מטעמים שהיום מכנים אותם דימוגראפיים.

למחרת, ב־26 בספטמבר, בכל זאת מביא בן גוריון את תוכניתו בפני הממשלה:

אח"כ היה דיון על דרכנו באו"מ ועל הצעתי לתקוף ולכבוש לטרון. ברוב של רוזנבליט, שפירא, לויך, ברנשטיין, קפלן, רמו, משה [שיטריט?], נגד פישמן, גרינבוים, ציזלינג בנטוב ונגדי נדחתה ההצעה.

אמת כותב בן, שבן גוריון לא הפעיל במקרה זה את מלוא כובד משקלו בממשלה; אך הוא מתעלם, ללא ספק בידעין, דווקא מן הנימוקים הצבאיים שהעלה נגד תוכנית כיבוש לאטרון בלבד המטה הכללי עצמו.

בכך תמו למעשה היחמות לפעולה בחזית הלגיון. כאוקטובר, בעת מיבצע יואב, שנפתח עקב הפרות חמורות של ההפוגה בידי המצרים, לא ניתנה לכוחות בירושלים יד חופשית, אלא הוגבלו לפעולה במשך לילה אחד, ונגד יעד אחד—הוא רכס בית ג'אלה. הרכס לא נכבש, אולם הפעולה השיגה את יעדה העיקרי: ריתוק כוחות מצריים לחזית ירושלים, ומניעת העתקתם לחזית בית ג'וברין, שבה נערך בו בלילה נסיון הפריצה לנגב.

בעיר ירושלים נמשכו מדי לילה פעולות מקומיות, שעלו לשני הצדדים בקורבנות רבים, אך לא היה בהן כדי להביא לשינוי יסודי במצב. קרבות אלה נפסקו רק עקב חתימת הפסקת האש, בנובמבר. אז שקטה ירושלים.

בדצמבר החלו המגעים הסודיים בין שליט עבר־הירדן ובין ממשלת ישראל—אשר פירותיהם גמלו לאחר מכן בהסכם רדוס. עבדאללה תל עומד עליהם בפרוטרוט, בכנותו אותם בשם 'הבגידה הגדולה'. ויתורו של המלך עבדאללה על כל רכס ההרים המתמשך מזרחה לשפלת החוף, על ואדי ערה, על קטע מסילת הברזל לירושלים המצוי עדיין בידי הלגיון, ללא תמורה טריטוריאלית של ממש, נראה בעיני הקצין האומני הצעיר כבגידה. אפילו בן אינו סבור שבגידתו של עבדאללה, בוותרו לטובת ישראל, משמעותה בעת ובעונה אחת גם בגידה של בן גוריון. גם לעמדת עבדאללה ניתן למצוא צידוק: בשעה שהמשא־ומתן עם ירדן היה בעיצומו, נודע במטכ"ל על תוכניתם של העיראקים לפנות את עמדותיהם בגדה המערבית ולהעבירן לידי הלגיון הערבי. הנה דבריהם של האחים קמחי על נושא זה:²⁷

אז החלו שיחות ממושכות ומפורטות במטכ"ל הישראלי ועם בן־גוריון. הוחלט להשתמש במלוא עוצמתו של הצבא הישראלי—שמנה עתה למעלה מ־100,000 איש—כדי לכבוש את 'המשולש', את כל ארץ־ישראל המרכזית עד הירדן, שהיחה עדיין בידיים ערביות. שמו הסודי של מבצע זה היה 'שין־תר־שין'. תשומת־לב מיוחדת הוקדשה להדים, שהמבצע עלול לעורר בעולם; מסקנתם הייתה, כי ההישגים והיתרונות בעתיד יעלו בהרבה על הקשיים הזמניים בהם עלולים להתקל באו"ם ואצל מעצמות המערב. הרוסים הוכיחו, כי כל מעשי הישראלים, שיש

27 ג'ון הוד קמחי, משני עברי הגבעה, תל־אביב 1973, עמ' 257–258.

בהם כדי לערער את עמדות ה'אימפריאליזם' המערבי במזרח-התיכון, נהנים מיחס של נייטרליות אוהדת מצדם—אם לא מתמיכה ממש, שאין עושים לה פרסום. ברם, כשהגיעו ההכנות למתקפה לשיאן, הירהרו מנהיגיה המדיניים והצבאיים של ישראל הרהור שני: אפשר שמגדישים הם את הסאה בנסותם עוד הפעם את מזלם, שהאיר להם פנים לאחר המתקפה של אוקטובר ושוב לאחר התקפת דצמבר. הם זכו להצלחות צבאיות וגם לאהדתה של דעת-הקהל העולמית—חזיון חדש ומעודד בשבילם. ואם כן, למה לסכן מצב נוח כל כך במבצע צבאי נוסף, שתוצאותיו אינן ודאיות ואשר יחמיר במידה רבה את בעיית הפליטים הערבים?

על כן הוחלט לנצל ככל האפשר את ההכנות הצבאיות כאמצעי של לחץ דיפלומטי על עבדאללה, כדי להגיע להסדר בשאלת הגבולות, שיהיה נוח יותר לישראל. בהתאם לכך דאג ידין, כי תגיע אל מפקדת הלגיון הערבי ידיעה בדבר ההתקפה הממשמשת ובאה. בעקבות ידיעה זו נמסרה לעבדאללה הודעה בלתי רשמית, באמצעות קולונל אל-תל, המושל הצבאי של 'הלגיון' בחלקה הערבי של ירושלים. בהודעה זו נאמר, כי ממשלת ישראל סבורה, שהיא זכאית לא פחות מהלגיון הערבי, להשתלט על השטח, שהכוחות העיראקיים עומדים לפנותו. הכוונה היתה לרצועת-אדמה צרה, אולם חשובה מבחינה אסטרטגית, המשתרעת מקלקיליה עד הירדן, צפונית לג'נין; חשיבותה בכך שהיא כוללת את רוב הגבעות שלאורך הגבול. תחילה נטו עבדאללה ומטה 'הלגיון' להתיחס לידיעה זו, שמקורה ישראלי, כאל תחבולת-לחץ דיפלומטית, שמטרתה להבטיח לישראל תנאים טובים יותר בשיתוח רודוס. [...]

בראשית מארס נקטה ממשלת ישראל,

[...] עמדה רשמית בנוגע ליציאת הכוחות העיראקיים מהארץ, שעמדה להתבצע ב־13 במרס. שר-החוץ הישראלי משה שרת הודיע לבאנץ', כי ישראל רואה עצמה בת-חורין לתפוס את העמדות שיפנו העיראקים; ויומיים לאחר-מכן הודיעו הישראלים לבאנץ', שהם יראו את תפיסת העמדות העיראקיות על-ידי הלגיון הירדני כהפרת הסכם ההפוגה. בינתיים המשיכו הישראלים בהכנות למבצע 'שין-חור-שין' בחוסר סודיות כמעט הפגנתית. כדי למנוע מה שהיה בעיניו כאסון גדול, פנה עבדאללה אל ממשלת עיראק והפציר בה לעכב את הוצאת כוחותיה. עיראק הסכימה, אך הודיעה לעבדאללה, כי תוכל לדחות את הדבר רק לימים ספורים, מאחר שהחיילים העיראקים היו על סף התמרדות: זה שבועות אחדים שלא קיבלו את שכרם; הם קיבלו רק מנות-צנע והיו חסרים בגדים מתאימים כדי לעמוד באקלים החורף הארצישראלי. על כן החליט עבדאללה לפעול בלי גלאב. הוא התקשר במישרין עם הישראלים באמצעות המושלים הצבאיים בשני חלקי ירושלים. המושל הערבי קולונל אל-תל, התקשר עם המושל היהודי סגן-אלוף משה דיין. הדבר לא היה קשה, מאחר שנקבע מגע מתמיד בין שני המושלים; בלי ידיעתו או אישורו של גלאב היה לעבדאללה אל-תל קרטלפון ישיר שחיברו עם מטהו של דיין. וכך הוסכם ביניהם, כי משלחת ישראלית מוסמכת תיפגש עם המלך עבדאללה בארמון-החורף שלו בשוונה, אשר לחוף ים-המלח.

במשא-ומתן הישיר, שהתנהל בארמונו של המלך, הוסכם על קו שביתת הנשק, שנחתם ימים מספר

לאחר מכן ברודוס. העיראקים נסוגו, והישראלים נעו קדימה, כדי לתפוס את הגבעות האסטרטגיות שנועדו להעניק להם הגנה נוספת בגבול 'בלתי אפשרי'.²⁸ היו סיבות טובות למהלכו של עבדאללה: על-ידי ויתור על השטחים האמורים הבטיח את עצמו מפני מתקפה ישראלית נוספת, שבה היה מוצא את עצמו—זו הפעם הראשונה—בחד מול מלוא עוצמתו של צה"ל; וכן יכול היה להיפטר, ללא סיבוכים, מנוכחותם של העיראקים, שנעשו בני ברית טורדניים יותר ויותר. תמורת השטחים שוויתר עליהם, קנה הסכמה שבשתיקה להצבת הלגיון במקום העיראקים במשולש, ומה שחשוב מזה לאין ערוך: לסיפוח הגדה המערבית לממלכתו, בניגוד לתוכנית החלוקה. עד אותו זמן טענו הישראלים, שסיפוח הגדה לירדן, והעמדת הכוחות הצבאיים בשתי הגדות תחת פיקוד אחיד, מביאים נזק צבאי לישראל. אך אין זה מענייננו כאן ללמד סניגוריה על המלך עבדאללה. מחובתנו לקבוע אך זאת: 'התוכנית הגדולה', הקנוניה שנקמה כביכול בין עבדאללה ובין בן גוריון, אשר בָּרַ בונה עליה תלייתלים של תאוריות, לא היחה ולא נבראה. מהלכיהם הצבאיים של שני הצדדים, אשר אכן אסטרטגיה מוגבלת איפיינה אותם, ניתנים להסבר על יסוד נימוקים אחרים וביניהם, בשלבים הראשונים, הדבקות בתוכנית החלוקה והאמונה בבנאום ירושלים ובכוח בינלאומי שישלוט בה, שמהם מתעלם בָּרַ כליל; ובשלבים האחרונים של המלחמה—קוצר הזמן והאפשרויות בעת קרבות עשרת הימים וכן רצח ברנדוט והשלכותיו. אפשר שמן הראוי שתישמע דווקא הטענה ההפוכה: מדוע לא היחה קנוניה, מדוע לא היחה משא-ומתן? שכן בכך צודק בר. באורח פאראדוקסאלי: מה שהושג בשדה הקרב יכלו שני הצדדים ממשלות ישראל ועבר-הירדן, להשיג ליד שולחן המשא-ומתן, ובכך ניתן היחה לחסוך חיי בני-אדם רבים והרס רב. דווקא בזאת—בהיעדר הקנוניה—התאמתה האמירה, כי אין מזל לירושלים, שבה השתמשו, בלי שידעו איש על רעהו, בן גוריון מזה, וגלאב פחה מזה. ואף בזאת צודק בָּרַ: ניתוחים שלאחר המוות משמשים רק מסך עשן למחיקת האמת או לפחות לטשטושה. וניתוחו יוכיח.

28 יצחק שאורד רינגייט, בשעה שנתבקש לחוות את דעתו על תוכנית החלוקה של ועדת פיל, בשנת 1938, היחה סבור ששורת הגבעות הזאת היחה בעלת חשיבות חיונית לבטחונה של המדינה היהודית.